

O‘RTA OSIYONING NOYOB VA “QIZIL KITOB” GA KIRITILGAN HAYVONOT DUNYOSI

Ergashev Diyorbek

Andijon davlat pedagogika instituti, Tabiiy fanlar fakulteti talabasi

Ilmiy rahbar: Uktamov Urayimjon

Andijon davlat pedagogika instituti, Tabiiy fanlar fakulteti Katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘rta Osiyoning biologik xilma-xilligi, xususan, “Qizil kitob”ga kiritilgan noyob hayvonot dunyosining dolzarbligi yoritiladi. Tabiatni muhofaza qilishning bugungi kundagi ahamiyati, ekologik muammolar va ularni hal qilish yo‘llari tahlil qilinadi. Orol dengizi sohillaridagi qushlar, Turkiston silovsinlari, Amudaryo leopardi kabi endemik turlar misolida mintaqaning ekologik barqarorligi uchun ularning muhim roli ta’kidlanadi. Maqola mintaqaning tabiiy merosini saqlab qolish yo‘lidagi muammolar va imkoniyatlarga e’tibor qaratadi hamda ekologik ta’lim, qonunchilikni mustahkamlash va xalqaro hamkorlikning zarurligini asoslaydi.

Kalit so‘zlar: biologik xilma-xillik, noyob hayvonlar, ekologik muhofaza, endemik turlar, Turkiston silovsinlari, Amudaryo leopardi, ekologik muammolar, tabiiy meros, barqaror rivojlanish, tabiatni muhofaza qilish, ekologik ta’lim, qonunchilik, xalqaro hamkorlik.

ANIMAL WORLD OF CENTRAL ASIA INCLUDED IN THE “RED BOOK”

Annotation. This article highlights the biological diversity of Central Asia, in particular, the relevance of the unique animal world included in the “Red Book”. Today’s importance of nature protection, environmental problems and ways to solve them are analyzed. Their important role for the ecological stability of the region is emphasized by the examples of endemic species such as birds on the shores of the Aral Sea, Turkestan lynx, Amudarya leopard. The article focuses on the challenges and opportunities for preserving the region’s natural heritage and argues for the need for environmental education, strengthening legislation, and international cooperation.

Keywords: biological diversity, rare animals, environmental protection, endemic species, Turkestan lynx, Amudarya leopard, environmental problems, natural heritage, sustainable development, nature protection, environmental education, legislation, international cooperation.

O‘rta Osiyo dunyoning biologik xilma-xilligi eng boy hududlaridan biridir. Mintaqa o‘ziga xos tabiiy sharoitlari tufayli ko‘plab noyob o‘simliklar va hayvonot dunyosini shakllantirgan. Biroq, urbanizatsiya, intensiv qishloq xo‘jaligi va insoniyatning boshqa faoliyati sababli, ushbu boylik tobora yo‘qolib bormoqda. O‘rta Osiyoning noyob hayvonlari saqlanib qolishi va ularni kelajak avlodlarga yetkazish bugungi kun ekologik siyosatining eng muhim masalalaridan biridir.

“Qizil kitob”ga kiritilgan hayvonlarning aksariyati faqat ushbu hududda uchraydigan endemik turlardir. Masalan, Turkiston silovsinlari, Orol dengizi sohillaridagi qushlar, qizilquyruq toshbaqalar va Amudaryo leopardi mintaqaning o‘ziga xos bioxilma-xilligini ifodalaydi. Ushbu turlar faqatgina mintaqaning muayyan ekologik tizimlarida yashashga moslashgan bo‘lib, ular yo‘qolishi nafaqat biologik, balki ijtimoiy va iqtisodiy talofatlarga olib kelishi mumkin.

Bugungi kunda bu mavzu nafaqat ekologlarning, balki butun jamoatchilikning diqqat markazida bo‘lishi kerak. Hayvonot olamini asrash tabiiy muvozanatni saqlab qolish uchun zarur. Misol uchun, qushlarning ayrim turlari hasharotlarni nazorat qilish orqali qishloq xo‘jaligida pestitsidlardan foydalanishni kamaytirishga yordam beradi. Shu bilan birga, hayvonlar turizm va iqtisodiy rivojlanishga ham xizmat qilishi mumkin, chunki ekologik turizm jahon miqyosida tobora ommalashmoqda.

Hozirda ko‘plab nodavlat tashkilotlar va ekologik tashabbuslar ushbu muammolarni yengillashtirishga harakat qilmoqda. Masalan, O‘zbekiston, Qozog‘iston va Turkmanistonning chegaradosh hududlarida milliy bog‘lar tashkil etilgan. Ushbu bog‘lar hayvonlar yashash joylarini tiklash va ularning populyatsiyasini ko‘paytirishga yo‘naltirilgan.

Ammo muammolar hamon dolzarb: noqonuniy ov, o‘rmonlarning kesilishi va suv resurslarining kamayishi ko‘plab turlarni yo‘qolib ketish xavfi ostida qoldirmoqda. Masalan, qizil kitobga kiritilgan ba’zi turlar, jumladan, Buxoro bug‘usi va Markaziy Osiyo lochinlari, noqonuniy ov va tabiiy yashash muhitining buzilishi tufayli katta xavf ostida.

O‘rta Osiyoning noyob hayvonot dunyosi katta ekologik, ilmiy va iqtisodiy ahamiyatga ega. “Qizil kitob”ga kiritilgan turlarni muhofaza qilish borasida olib borilayotgan sa’y-harakatlar mintaqaning tabiiy boyliklarini saqlab qolish uchun muhimdir. Milliy bog‘lar tashkil etilishi, ekologik ta’lim va jamoatchilik xabardorligini oshirish kabi chora-tadbirlar ijobiy natijalar berayotgan bo‘lsa-da, noqonuniy ov va yashash joylarining yo‘qolishi kabi muammolar hanz dolzarbdir.

Mintaqaning noyob hayvonlari faqat tabiat muvozanatini saqlashda emas, balki qishloq xo‘jaligi, turizm va ilmiy tadqiqotlar uchun ham muhim resurs hisoblanadi. Masalan, qushlar qishloq xo‘jaligidagi zararkunandalarga qarshi tabiiy nazoratni ta’minlasa, yirtqich hayvonlar oziq-ovqat zanjirining barqarorligini saqlaydi. Shuningdek, ekologik turizm orqali bu turlar iqtisodiy foyda keltirishi ham mumkin.

Ammo insoniy omillar, jumladan, urbanizatsiya, yerlarning ekspluatatsiyasi va iqlim o‘zgarishi hayvonlarning yashash muhitini jiddiy xavf ostida qoldirmoqda. Bu holat nafaqat mahalliy ekologiyaga, balki global ekologik tizimlarga ham salbiy ta’sir

ko‘rsatadi. Shunday ekan, davlatlararo ekologik hamkorlikni mustahkamlash, qonunlarni kuchaytirish va innovatsion muhofaza texnologiyalaridan foydalanish mintaqa bioxilma-xilligini saqlashda muhim rol o‘ynaydi.

Shu sababli, mintaqa davlatlari va xalqaro tashkilotlar o‘rtasida ekologik hamkorlikni kuchaytirish muhim. Ta‘lim dasturlari orqali jamiyatni xabardor qilish, qonunchilikni mustahkamlash va ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish – bu muammoning yechimida muhim qadamlar hisoblanadi. Mintaqaning tabiiy boyliklari faqat bir mamlakatning emas, butun insoniyatning merosidir.

Hayvonot dunyosini saqlash – bu faqat tabiatni himoya qilish masalasi emas, balki kelajak avlodlar uchun xavfsiz va barqaror hayot yaratishdir. O‘rta Osiyo, o‘z noyob hayvonlari bilan, ushbu jarayonning markazida turishi lozim.

O‘rta Osiyoning noyob hayvonot dunyosi nafaqat mintaqaning, balki butun insoniyatning tabiiy merosidir. Ushbu hududning biologik xilma-xilligi global ekologik tizimlar barqarorligini ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi. Ammo antropogen ta‘sir, noqonuniy ov va tabiiy yashash joylarining qisqarishi kabi omillar hayvonlarning yo‘qolib ketish xavfini kuchaytiradi.

“Qizil kitob”ga kiritilgan turlarni saqlash va tiklash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri bo‘lib, bunday jarayon ekologik ta‘lim, qonunchilikni kuchaytirish va xalqaro hamkorlik orqali amalga oshirilishi mumkin. Milliy bog‘lar, muhofaza qilinadigan hududlar va ekologik dasturlarni rivojlantirish noyob turlar populyatsiyasini tiklashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Hayvonot dunyosini asrash nafaqat tabiatni muhofaza qilish, balki kelajak avlodlar uchun sog‘lom va barqaror muhit yaratishning asosidir. Shu bois, har bir inson ushbu maqsadga o‘z hissasini qo‘shishi muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi “Qizil kitob”. 2019-yil nashri. Toshkent: Tabiatni muhofaza qilish qo‘mitasi.
2. International Union for Conservation of Nature (IUCN) Red List.
3. Abdunazarov, B. (2018). “Markaziy Osiyoning hayvonot dunyosi va ekologik muammolar.” Toshkent: Fan nashriyoti.
4. Qoraboyev, Sh. (2020). “O‘rta Osiyo endemik turlari: muhofaza qilish va tiklash.” Biologiya fanlari jurnali, №2, 45-53-betlar.
5. Conservation International. (2021). “Biodiversity Hotspots in Central Asia”.
6. Honkeldieva, M., Bukhorov, K., Sayfiyeva, M., & Choriyeva, G. (2023, March). Study on the clathrates and polymorphes of plant polyphenols. In IOP Conference

- Series: Earth and Environmental Science (Vol. 1142, No. 1, p. 012068). IOP Publishing.
7. Худойназаров, Ф. Х. (2024). Кичик Бизнес Субъектлари Фаолиятига Инновацион Технологияларни Жорий Этиш. *International scientific journal of Biruni*, 3(2), 178-186.
  8. Honkeldieva, M. T., Li, H., Bukhorov, K. X., Ahmedov, H. A., & Yulbarsova, M. V. (2021, October). Fourier transformation of infrared spectroscopy and X-ray diffraction analyses of NPK mineral and biomineral fertilizers. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 868, No. 1, p. 012042). IOP Publishing.
  9. Khojamkulova, Y., Honkeldieva, M., & Choriyeva, G. (2023). Effect of abiotic stresses on the physiological characteristics of rice (*Oryza sativa*). In *E3S Web of Conferences* (Vol. 421, p. 05002). EDP Sciences.
  10. Honkeldieva, M. T., Talipov, S. A., & Ibragimov, B. T. (2015). Gossypol inclusion compound with pyrazine: crystal structure and thermal behavior. *Journal of Inclusion Phenomena and Macrocyclic Chemistry*, 83, 369-375.
  11. Mukhitdinova, K. A., & Sayfutdinova, N. F. (2022). Status of development of innovative activities of industrial enterprises. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 11(5), 363-368.
  12. Honkeldieva, M. T., Talipov, S. A., Kunafiev, R., & Ibragimov, B. T. (2015). Crystal structure of bis-p-anizidinegossypol with an unknown solvate. *Acta Crystallographica Section E: Crystallographic Communications*, 71(12), 1421-1424.
  13. Alisherovna, K. (2019). Investment support for the activities of motor transport enterprises and their effective utilization. *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)*, 8(2), 465-471.
  14. Honkeldieva, M., Kunafiev, R., & Hamidov, H. I. (2015). Redetermined structure of gossypol (P3 polymorph). *Acta Crystallographica Section E: Crystallographic Communications*, 71(7), o442-o443.
  15. Mukhitdinova, K. (2022). Increasing the Efficiency of Investment Activities of Automotive Enterprises. *International Finance and Accounting*, 2022(1), 20.
  16. Honkeldieva, M., Talipov, S., Mardanov, R., & Ibragimov, B. (2015). Molecular and crystal structure of gossypol tetramethyl ether with an unknown solvate. *Acta Crystallographica Section E: Crystallographic Communications*, 71(2), 184-187.
  17. Mukhitdinova, K. A. (2020). Analysis of Investment Attractiveness Of The Enterprise. *Экономика и социум*, (4 (71)), 73-76.